

**BIBLIOTECA
CULTURII
AROMÂNE**

www.proiectavdhela.ro

Valeriu Papahagi

**ESPRIT-MARIE
COUSINÉRY
ȘI AROMÂNII**

Esprit-Marie Cousinéry și aromânii

Însemnările călătorilor apuseni care au vizitat Macedonia în prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt izvoare prețioase pentru reconstituirea elementului românesc sud-dunărean. Pouqueville, Leake și Cousinéry, la cercetările cărora recurgem oricâteori avem nevoie de o informație în legătură cu viața Aromânilor acum o sută de ani, prezintă, în operele lor, serioșitatea unei munci științifice și stilul unor scriitori de talent.

Studiul de față e în legătură cu paginile pe care le-a consacrat Aromânilor Francezul Esprit-Marie Cousinéry. Aceste pagini ne propunem să le dăm în traducere românească însoțite de comentarii.¹

Distinsul numismat francez s-a născut la 8 Iulie 1747 în Marsilia. A intrat de timpuriu în cariera consulară și a fost numit în 1771 cancelar al consulatului Franței la Trieste, iar în 1773 cu același titlu la Salonic. În 1779 e vice-consul la Smirna, în 1784, consul la Rosetta, și, în sfârșit, în 1786, consul la Salonic, funcțiune în care se menține până la 1793, când Revoluția franceză îi întrerupe cariera. A fost destituit atunci de Convențiune pentru legăturile sale cu emigranții. Tocmai în 1803 a fost șters de pe lista emigraților și, în 1814, reintegrat de guvernul Restaurației în funcțiunile sale de consul la Salonic.

În timpul șederii sale în Orient, Cousinéry s-a ocupat cu studiul numismaticeii antice, adunând o frumoasă colecție de monezi. Pentru însemnatele sale lucrări de numismatică, Academia „des Inscription et Belles-Lettres” l-a ales printre membrii săi. Era Cavaler al Legiunii de Onoare, membru al Institutului Franței, membru onorific al Academiei Regale din München, al celei din Marsilia și al Societății Regale a Anticariilor din Franța. A murit la Paris la 17 Ianuarie 1833.²

Printre lucrările sale, aceea care prezintă un interes pentru viața Aromânilor are următorul titlu: *Voyage dans la Macédoine contenant des recherches sur l'histoire, la géographie et les antiquités de ce pays, par M. E. M. Cousinéry, ancien consul général à Salonique, Chevalier de la Légion d'Honneur, membre de l'Institut de France, membre honoraire de l'Académie Royale de Munich, de celle de Marseille et de la Société Royale des Antiquaires de France, Paris, Imprimerie Royale, MDCCCXXXI.*

Lucrarea, apărută în 1831, e în două volume.

Cousinéry a cunoscut Macedonia încă dinainte de 1793, când a fost pentru întâia dată consul la Salonic. El însuși ne spune că strânsese de mult material în legătură cu Macedonia. Cercetările sale au fost întrerupte din cauza Revoluției. Sub domnia lui Ludovic al XVIII-lea, el a putut să revadă Macedonia, să-și reîsvuiască cunoștințele cu privire la această regiune și să încerce o descriere.³

La începutul lucrării, Cousinéry aruncă o scurtă privire asupra populațiilor din Macedonia. Iată cum ne înfățișează învățatul francez această regiune din punct de vedere etnic:

„... Dar Macedonia cuprinde și alte ruine nu mai puțin demne de interes ca acelea ale templelor și ale orașelor. Sunt rămășițele vechilor popoare grecești, romane, ilirice grupate pe același teritoriu și care fac eforturi, după cum am mai spus, pentru a nu se confunda unele cu altele. La aceste vechi seminții se adaugă Bulgarii, rămășiță a ultimilor cuceritori, care au cuprins cea

mai mare parte a țării sub împărății greci; Turcii, care o țin sub stăpânire; Yurucii otomani, pe care cucerirea i-a răspândit acolo; Albanesii, amalgamați cu vechii Epiroți și cu Iliri; Valahii, vechi coloniști romani ieșiți din Macedonia și care, înghesuiți în munții cei mai apropiați, revin în număr destul de mare atunci când vexațiunile, de o parte, și comerțul, de alta, îi atrag, („...des Valaques, anciens colons romains sortis de la Macédoine et qui, refoulés dans les montagnes les plus voisines, y rentrent en assez grand nombre, lorsque les vexations d'un côté et le commerce de l'autre, les y attirent;”) Evreii, în mare parte refugiați din Spania și care vorbesc cu toții limba spaniolă; în sfârșit apostatații acestor diverse națiuni, conservând încă unele rămășițe din vechile lor credințe. Toate aceste popoare, apropiate pe același pământ și totuși despărțite prin limbile, obiceiurile și religia lor, trezesc, fără încetare, amintirea vechilor revoluții și par a prevesti altele nouă.” (I, p. 14)

Citind aceste cuvinte scrise acum un secol și ceva, avem impresia că ele se potrivesc cu situația din Macedonia acum treizeci de ani, înainte de războiul balcanic. Nu se putea sintetiza mai bine ca în acest pasaj situația acestei reuni frământate de revoluții. Cousinéry știe bine să distingă popoarele balcanice, despărțite prin limbă, obiceiuri și religie și care fac eforturi pentru „a nu se confunda unele cu altele.” Într-adevăr în mosaicul etnic care era Macedonia, fiecare popor își păstra cu îndărătnicie moștenirea din străbuni. Așa ne explicăm de ce Aromânii, atât de depărtați geograficește, secole de-a rândul, de Daco-Români, și-au conservat cu încăpățănare graiul lor românesc.

Cousinéry caută să explice originea Aromânilor. Vorbește de vechile colonii romane din Macedonia și ajunge la convingerea că această populație represintă urmele Romei în Peninsula Balcanică:

„Valahii sunt în număr foarte mare în Macedonia; ei sunt supuși, ca și Grecii și Bulgarii, ierarhiei patriarhale din Constantinopol. Această populație e pur romană (*„cette population est purement romaine;”*)⁴ ea provine din distrugerea orașelor cărora diferiți împărați le dăduseră numele de colonii, stabilind acolo legiuni care se bucurau de legile civile romane. Aceste orașe luau titlul de colonii și, mai rar, acela de municipii: ele aveau dreptul de a bate monedă de bronz, gravând pe ea numele împăratului; câteodată ele pomeneau și pe magistrații lor. Aceste colonii sunt cunoscute atât de istorie, cât și din monezi. Se numărau cinci în Macedonia și ele sunt Dium, Cassandra, Pella, Philippi și Stobi; aceasta din urmă era municipiu. Și Tesalonicul e în numărul coloniilor romane. Se vede din monezi că acest oraș nu a început să ia titlul de colonie decât sub Trajanus Decius. Cu excepția acestuia din urmă, toate orașele pomenite sunt astăzi, după cum am spus, în întregime distruse și cu totul părăsite. Se pare că, în timpul frământărilor politice ale secolului al XI-lea, locuitorii, siliți să fugă de pe pământul de care se bucuraseră atâta timp, și ținând cu îndărătnicie la independența lor, s-au adunat în munții care separă Epirul de Macedonia și de Tesalia. Până la acea epocă, ei nu avuseseră nici un motiv să se exileze din patria lor.” (I, p. 16)

După Cousinéry această populație, care s-a refugiat din Macedonia în munții Epirului și ai Iliriei macedonice, e mândră de originea ei latină și de numele de Roman:

„Amintirea vechi lor libertăți a determinat emigrarea care a fost generală la urmașii acestor vechi ostași romani. Munții Epirului și ai Iliriei macedonice deveniră refugiul lor. Ei se opriră mai ales în Pind, care le era mai accesibil. Acolo se întâlnesc ei încă în număr mai mare.

Multămită limbii lor, nu poți să nu-i recunoști. Vorbesc și acum latina, iar dacă îi întrebi: de ce nație sunteți? ei răspund cu mândrie: Români.⁵ („*Leur langue empêche de les méconnaître; ils parlent toujours latin, et si on leur demande: de quelle nation êtes-vous? ils répondent avec fierté: Rouman.*”) (I, p. 17)

Nu poate să nu ne impresioneze afirmația lui Cousinéry în legătură cu conștiința națională pe care o au Aromânii. Nimeni nu-i poate confunda cu popoarele vecine, multămită limbii lor neo-latine și numelui lor de Român. De altfel „Rouman,”⁶ reproduce forma „Rrumân” pe care o întrebuițează Aromânii moscopoleni și fârșeroți.

Într-o epocă în care nu există un Regat al României care, prin școală, să menție treaz sentimentul național la elementul românesc sud-dunărean, Cousinéry ne arată mândria Aromânilor pentru nobila lor origine romană. Această populație este deci o realitate în Peninsula Balcanică.

Iată ce scrie Cousinéry despre înflorirea și decăderea orașului Moscopole sau Voscopole, metropola comercială și culturală a Aromânilor, distrusă, pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de Albanesii musulmani:

„Printre orașele pe care le-au locuit în Iliria macedonică se află Voscopolea, ale cărei frumoase ape și pășuni i-au atras. Noua lor așezare îi făcu păstori. Ei au știut să se facă iubiți și respectați de vecinii lor. În zilele noastre, orașul Voscopole se îmbogățise prin comerțul său cu Germania. Locuitorii clădiseră case foarte frumoase, dar un pașă din Albania, despre care mi s-a spus că era tatăl lui Ali, pașă din Ianina, atacând și jefuind acest oraș, negustorii s-au împrăștiat; ei sunt acum răspândiți în Banat, în Ungaria, în diferite orașe din Macedonia și mai ales la Seres, unde Ismail-Bei i-a primit bine. Nu există astăzi la Voscopole ce cât ruine și colibe în care locuiesc resturile sărace ale aceleiași națiuni.” (I, p. 17)

În legătură cu cele afirmate de Cousinéry amintim și noi că familiile Șaguna, Mocioni și Gojdu făceau parte din coloniile aromânești emigrate din Moscopole și stabilite în Banat și Ungaria. Cousinéry cunoaște și apreciază detaliile date cu privire la Aromânii de Pouqueville. Afirmă însă că acesta nu ne vorbește de originea elementului românesc sud-dunărean:

„D-l Pouqueville, în a sa descriere a Tesaliei, Epirului și Iliriei, a dat amănunte interesante asupra Valahilor, dar el nu a spus nimic de originea lor. Noi știm însă, atât din monezi, cât și din istorie, care erau orașele ocupate de coloniile romane din Macedonia, și când astăzi noi găsim rămășițele acestora în ținuturile înconjurătoare, nu ne putem îndoii asupra locului de unde au ieșit aceste populațiuni.” (I, p. 17)

E drept că Pouqueville, deși convins de originea latină a elementului românesc sud-dunărean, nu precizează de unde sunt veniți Aromânii, însă reproduce părerea acestora cu privire la descendența lor din armatele lui Quintus Maximus și ale lui Pompeius. Cousinéry crede însă că se poate exprima cu toată certitudinea asupra originii Aromânilor și vede în aceștia niște reprezentanți ai vechilor coloniști romani din Macedonia.⁷

Același consul francez ne înfățișează pe cărăvănarii aromâni ca pe niște oameni mândri, foarte curajoși și marțiali:

„Valahii în Macedonia diferă mult de aceia care locuiesc pe malurile Dunării, deși vorbesc, și unii și alții, o latinească foarte stricată. Cei din Macedonia și-au păstrat nu numai caracterul lor național ca și numele de Romani, dar încă și curajul strămoșilor lor. Totdeauna, când e vorba de vreun loc de trecere suspect, ei iau loc în fruntea caravelor, care se duc la bălciurile din

Rumelia. Poartă cu toții în drum același costum, aceleași arme și o căciulă înaltă, acoperită cu lână groasă, care le dă o înfățișare foarte marțială.”⁸ (I, p. 17-18)

Aceste afirmații ale lui Cousinéry presintă o deosebită însemnătate pentru istoria cărăvănăritului la Aromâni. La începutul secolului al XIX-lea, când nu existau drumuri de fier, cărăvănarilor aromâni, care cutreerău în lung și lat Peninsula Balcanică, transportau mărfurile și călătorii. Într-o țară însă în plină anarhie cum era Imperiul otoman sub Selim al III-lea și Mahmud al II-lea, nu era lucru tocmai ușor să te aventurezi pe niște drumuri nesigure, în care tâlharii puteau ieși, în orice clipă, după pradă din ascunzișurile unor munți sălbateci. Cărăvănarilor aromâni care erau, după afirmațiile lui Cousinéry, buni cunoscători ai drumurilor, înfruntau această primejdie.

Cousinéry a văzut Aromâni în Pelopones, la Argos, și ne asigură că poate vorbi despre aceștia cu toată competența:

„Se întâlnesc Valahi nu numai în Valahia, Moldova și Macedonia, dar și în împrejurimile Argosului, unde se îndeletnicesc în general cu meseria de negustori și cu aceea de ciobani. Pot să vorbesc despre aceștia din urmă cu o deplină cunoaștere.

Într-o zi, pe când mă găseam la târgul din Argos, mi s-a atras atenția asupra unui mare număr de oameni și de femei, al căror costum era deosebit de acela al Grecilor. Am fost asigurat că ei locuiau în munții vecini, că erau aproape toți păstori, că vorbeau aproape graiul Valahilor din Macedonia și, în același timp, limba greacă. Am înțeles ușor că aceștia erau vechii Romani, ca și aceia din Macedonia și urmași ai unor coloniști pe care August i-a stabilit la Corint și Patras. Ei au îndurat, pe semne, aceiași soarte și aceleași neazuri ca și aceia din Macedonia. Goniți din moșiile lor, în urma unor revoluții ale căror epoci ne sunt necunoscute, ei vor fi căutat un refugiu în munții Argosului, unde puteau să se hrănească și să se apere mai bine.” (I, p. 18)

În legătură cu originea Românilor întâlniți de Cousinéry la Argos, e cu neputință să admitem că ei sunt descendenți din coloniștii romani stabiliți de August la Corint și Patras, în Pelopones, deci în inima lumii grecești. Acești Aromâni din „Moreia” la care face aluzie și Pouqueville, nu sunt decât emigrații târzii. Păstorii aromâni au putut ajunge cu turmele lor până în Pelopones, după cum Albanesii s-au stabilit în insulele Arhipelagului.

Tot Cousinéry are ocazia să vorbească de Aromânii atrași în orașul Seres de Ismail-Bei:

„Ismail-Bei, printr-o conducere hotărâtă și o înțeleaptă administrație, a știut, îmbogățindu-se din ce în ce, nu numai să menție regiunea în ascultare și în cea mai mare ordine, dar chiar să atragă în Seres negustori, mai ales Valahi care întemeiaseră stabilimente la Viena, și să le încurajeze industria. Orașul a crescut mult, timp de treizeci de ani, în populație și în bogăție, iar Ismail a fost socotit ca un nou întemeietor.” (I, p. 149)

După consulul francez, revoluția grecească din 1821 a adus o stagnare în afacerile comerciale ale Grecilor, Bulgarilor și Aromânilor din regiunea Seres:

„E ușor de înțeles ce mare pagubă pricinuiesc în acest moment lipsa lui Iusuf-Bei și revoluția Grecilor unui district altădată înfloritor prin comerțul său, prin producțiunile sale și prin industria locuitorilor săi. Seres e și astăzi într-o stare vizibilă de restriște: Grecii, Bulgarii, Valahii, care dădeau vieță comerțului, au fost jefuiți și măcelăriți, vrând să fugă spre Germania, sau lăncezesc prin încetarea speculațiunilor lor. Se știe totuși că frații lui Iusuf-Bei nu pricinuesc nici un neaz acelora care rămân acolo, dar, în orice situație s-ar putea găsi orașul Seres, oricare

ar fi soarta pe care i-o pregătește războiul actual, nu se poate îndoii cineva că pământul său roditor, apropierea de mare și de Strymon vor fi în curând izvorul unei noi bogății și vor readuce multă populație.” (I, p. 154-155)

Cousinéry vorbește de comerțul pe care îl fac Grecii și Aromânii din Seres cu Germania:

„Grecii din Seres, ca și Valahii, fac comerțul lor cel mai de seamă cu Germania. Se socotește numărul baloturilor de bumbac pe care îl expediază la mai mult de treizeci de mii. Ei mai trimet și marochine, marfă a cărei fabricație e foarte frumoasă în Turcia. Acești negustori aduc din Germania multe mărunțișuri, giuvaeruri, stofe și mai ales postavuri. Acest din urmă mijloc de schimb a devenit de o mare importanță în Germania, de când postăvăria noastră nu mai e apreciată la Salonic unde aveam altădată un loc de desfacere foarte însemnat. Grecii și Valahii s-au făcut stăpâni pe acest comerț. Fabricile din Brabant și din Belgia ne-au înlocuit în acest gen de fabricație.” (I, p. 163-164)

Reiese din aceste trei pasaje din urmă ale lui Cousinéry că Aromânii dădeau viață, prin comerțul lor intens, regiunilor în care se instalau. Aromânii stabiliți în Seres sunt, în bună parte, veniți din Moscopole, după cum afirmă învățatul francez. Ei contribuie la ridicarea orașului prin relațiunile comerciale pe care le au cu Germania și în deosebi cu Viena, unde întemeiaseră case de comerț.

Deși suntem convingși că istoricul, ca om de știință și ca prieten al adevărului, trebuie să evite patriotismul sforăitor și ieftin, entuziasmul cu care Cousinéry vorbește de Românii din Macedonia nu ne poate lăsa indiferenți. Aprecierile consulului francez nu sunt acelea ale unui om oarecare, ci ale unui erudit care a căutat să pătrundă tot trecutul Macedoniei și să înțeleagă situația din punct de vedere etnografic al acestei regiuni.

Nu credem deci că dovedim un patriotism rău înțeles dacă relevăm aprecierile lui Cousinéry cu privire la elementul românesc sud-dunărean. Orice popor poate să găsească în trecutul său exemple pentru activitatea sa prezentă și o încurajare în năzuințele sale.

1. Am făcut cunoscută în 1929, în *Revista Aromânească* (anul I, Nr. 2) în articolul nostru Aromânii după călătorii apuseni din secolul al XIX-lea, intenția noastră de a da această traducere a lui Cousinéry. Revista Macedoromână, care a apărut ca o „continuare” a celei precedente însă cu alt comitet de conducere, a publicat pasaje din Cousinéry în traducerea lui Gh. Cadaș: *Călători apuseni la Români din Peninsula Balcanică* (1930). Credem că dăm, prin studiul de față, o traducere completă și mai exactă a paginilor învățatului frances privitoare la Aromâni.
2. *V. Nouvelle biographie générale*, publicată de frații Firmin Didot, și *Grande Encyclopédie*.
3. „Pendant longtemps je n'avais pas eu la pensée de rassembler mes notes pour en composer une relation suivie: d'ailleurs la révolution qui, en 1793, m-a ravi ma place, a dû me faire perdre de vue une partie de mes premiers travaux. C'est seulement à l'époque de la restauration que par l'effet de justice et de bienfaisance de Louis XVIII, j'ai pu revoir la Macédoine; mais je n'ai point laissé échapper cette occasion de visiter de nouveau quelques-unes des provinces que j'avais déjà explorées, et j'ai cru devoir essayer une description qui m-a toujours paru propre à inspirer un grand intérêt, Cousinéry, *Voyage dans la Macédoine*, I, p. 5.”
4. Părerăa lui Cousinéry că elementul românesc sud-dunărean este de origine pur romană ne amintește afirmațiile scriitorilor școlii ardelenă cu privire la descendența Românilor din vechii stăpâni ai lumii fără nici un amestec cu alte popoare. Cousinéry, ca și Gheorghe Șincai și Petru Maior, nu se gândea la elementul autohton, la vechii Traci, la care totuși se gândise în 1774 învățatul german Johann Thunmann când a vorbit de formarea neamului românesc în ale sale Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker și a afirmat că „Tracii care locuiau în Macedonia, Tesalia și Moesia fuseseră supuși de Romani.” (p. 331)
5. Thunmann și Pouqueville afirmă același lucru: „Sie nennen sich selbst Rumanje oder Rumunje,” Thunmann, *op. cit.* p. 174; „... ils revendiquent avec orgueil le nom de Romoûnis ou Romains,” Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, ed. I, t. II, p. 153.
6. Forma „Roumain” nu exista încă.
7. Încă de când s-a început studiarea problemei originii geografice a Aromânilor, cercetătorii nu au fost de acord asupra teritoriului de formațiune a elementului românesc sud-dunărean: unii considerau pe Aromâni ca reprezentanți ai întregii romanități balcanice, înglobând în teritoriul ei și Macedonia, Tesalia și Epirul – printre aceștia numărăm și pe Cousinéry -, alții îi aduceau de la Nord, punându-i în legătură cu romanitatea danubiană – cum a făcut bunăoară William Martin Leake. Istoria și filologia, continuându-și apoi cercetările, dar lucrând separat, au ajuns la concluzii identice: s-a admis că Aromânii sunt veniți dela Nord și că Tesalia și Epirul nu au cunoscut o romanitate mai veche, căci în aceste părți se socotea că influența greacă nu îngăduia dezvoltarea unui popor care să vorbească altă limbă decât cea elenă. Totuși, acum în urmă filologii Tache Papahagi (*O problemă de romanitate sud-ilirică*, în Graiu și Suflet, I, 1923) și Th. Capidan (*Macedoromânii*, în An. Inst. de Ist. Naț. IV, Cluj, 1927), au admis existența unui vechiu centru de romanitate în Sudul Peninsulei Balcanice.
8. Autorul adaogă la notă: „Acest echipament este ca și acela al așanumiților deli sau „nebuni,” care intră în solda pașalelor pentru serviciul militar.”

COLOFON

Autorul lucrării	VALERIU PAPAHAĞI
Titlul lucrării	ESPRIT-MARIE COUSINÉRY ȘI AROMÂNII
VARIANTĂ DIGITALIZATĂ DE	Editura Predania/ CP 67, OP 13, București www.predania.ro tehnoredactor/ Remus Brihac concept grafic/ Atelieruldegrafica.ro

PREDANIA